

PAPHÁZI TIBOR – BÉRES ORSOLYA – BARATÉ EDINA –
TRIEB MARIANN – SZÉKELY ANDRÁS

PÁRKAPCSOLATOK ÉS GYERMEKVÁLLALÁS A KÜLHONI MAGYAR CSALÁDOK KÖRÉBEN – EGY REPRESENTATÍV KUTATÁS EREDMÉNYEI¹

Az elmúlt évtizedekben a családi együttélés mintái jelentős átalakuláson mentek keresztül, mely nemcsak az európai, hanem a hazai és külhoni magyar közösségeket is érintette. Székely Levente² a Magyar Ifjúság Kutatás 2016-os adatai alapján rámutat, hogy a hazai fiatalok közt kismértékben növekedett az egyedülálló aránya, a párkapcsolatban, elsősorban a házasságban élők aránya pedig csökkent. 2012 és 2016 közt azonban a fiatalok körében (29 éves korig) a házasságkötések csökkenése megállt, a 30 felettieké pedig növekedni kezdett.³ Az ifjúsági felmérés azt is megmutatta, hogy a fiatalok csupán 14%-ának van gyermeke 30 éves kora előtt.

A külhoni magyar fiatalok közt is hasonló folyamatok mutathatók ki, egyedül Kárpátalján nem csökkent a házas fiatalok aránya 2001 óta. A családnagysággal kapcsolatos elképzelés továbbra is a kétgyermekes modellt, melynek fontossága nem csökkent az elmúlt időszakban, és még most is a fiatalok 55%-a gondolja, hogy ez lenne az ideális gyerekszám. Felvidék kivételével ebből a szempontból, ott valamivel kevesebben (45%) gondolkodtak kétgyermekes családmodellben, ugyanakkor 10%-a a fiataloknak gyermek nélküli életet képzel el.⁴

1 A kutatást a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és Családokért (KINCS) részéről Farkas Péter szervezte és irányította.

2 Székely Levente: Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Tanulmánykötet.* Kutatópont Kft., Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft.: Budapest, 2018. 43–76.

3 Uo. 53–54.

4 Uo. 56.

Papp és Vita⁵ szintén a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 adataira támaszkodva állítják, hogy Erdélyben és a Vajdaságban él a legtöbb egyedülálló fiatal (77% és 79%), és itt a legalacsonyabb a házasságban élők aránya. Csak az idősebbeket (25–29 évesek) nézve Kárpátalján mindössze 30% az egyedülállók aránya, míg a másik három régióban 43–56% közt van ez az érték.

A házassági kapcsolatok mellett az élettársi kapcsolat is terjedőben van, főleg Erdélyben és Felvidéken, elsősorban a 25–29 évesek közt, habár az életkor növekedésével arányuk a házasokhoz képest csökken, vagyis az élettársi kapcsolat elsősorban egyfajta próbaházasság a fiatalok számára. Hazai vonatkozásban Temesváry Zsolt azt állapítja meg, hogy a fiatalok körében az élettársi kapcsolat elfogadottsága növekszik, halasztják a házasságot, miközben a gyermekvállalási hajlandóságuk magas. Úgy találta továbbá, hogy az érzelmi és testi biztonság, a kiegyensúlyozott párkapcsolat fontosabb a fiatalok számára, mint a magas jövedelem, lakás és karrier.⁶

A családi állapot korösszetétel és egyéb szociológiai változók szerinti változásai mellett, a végzettséggel való összefüggésre is rámutattak az elemzések: a házasok közt a diplomával rendelkezők aránya Erdély kivételével 30% alatt van, az élettársi kapcsolatban élőknel pedig Vajdaságban különösen magas, 40% a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya,⁷ továbbá az alacsonyabb végzettséggel rendelkezők korábban léptek élettársi kapcsolatba vagy kötöttek házasságot, derült ki az elemzésből.

Az első gyerek vállalásának életkora 22,4 és 24,1 év közt mozog a határon túli magyar területeken, és továbbra is igaz, hogy a gyermekek többsége házasságon belül születik. Tervek szerint Kárpátalján szeretnének a legtöbben gyereket a közeljövőben, és legnagyobb arányban mindezt Felvidéken utasítják el. A fiatalkori gyerekvállalás legnagyobb mértékben Kárpátalján fordul elő, erről a fiatalok közel negyede számolt be, míg legkevésbé Vajdaságban, összhangban a szerbiai trendekkel.

Papp Z. Attila kutatási eredményei szintén összecsengenek a Magyar Ifjúság Kutatás 2016-os adataival. A GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés alapján látható, hogy a

5 Papp Z. Attila – Vita Emese: Megmaradás és átörökítés – külhoni magyar fiatalok demográfiai, társadalmi folyamatai. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Tanulmánykötet.* Kutatópont Kft., Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft.: Budapest, 2018. 107–140.

6 Temesváry Zsolt: Fiatalok családalapításhoz, házassághoz és gyermekvállaláshoz kapcsolódó attitűdjei a családi minták tükrében. In: Farkas Péter (szerk.): *Családpolitikai kutatások 2011–2014.* Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. 2012. 19–104.

7 Uo. 114.

fiatalok közt Kárpátalján a legmagasabb a gyermekvállalási hajlandóság, a 20–24 évesek majdnem negyedének, a 25–29 évesek csaknem felének van már gyermeke, Erdélyben pedig az utóbbiak harmada rendelkezik ebben az életkorban saját gyermekkel. A párkapcsolatban élés és a gyermekvállalási kedv kapcsolata is kimutatható: a 20–29 éves szülők mintegy 80–85 százaléka él együtt valakivel, Kárpátalján és Erdélyben ennél is többen.⁸

A magyarországi kutatók közül Kopp Mária és Skrabski Árpád megállapította, a családi társas támogatásnak alapvető a szerepe a pozitív életminőség alakulásában. Kutatásuk szerint a magyar fiatalok többsége számára a házasság volt a legfontosabb, egyúttal a legkívánatosabb a párkapcsolati forma a kétezres évek elején.⁹ Engler Ágnes egyetemista fiatalok közt végzett kutatásainak eredményei egybecsengenek a fenti gondolattal, hogy tudniillik a család egy olyan erőforrás, mely hozzásegíti az embert a boldogsághoz. A párkapcsolat, a boldogságot segítő párkapcsolat kedvező hatással van a testi-lelki jóllétre és a munkaerőpiaci részvételre, karrierre is.¹⁰

E korábbi kutatási irányokat és eredményeket figyelembe véve, elemzésünk célja, hogy az eddig feltárt és bemutatott, a párkapcsolattal, családalapítással, gyermekvállalással kapcsolatos jellemzőket alaposabban megvizsgáljuk, ezzel feltárjuk a változások és a különbségek mögötti mozgatórugókat a határon túli magyarok körében. Ennek érdekében arra a kérdőíves kutatásra támaszkodunk, amelyet a Nemzetpolitikai Kutatóintézet (NPKI) a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) támogatásával készített 2018-ban. A kutatás összesen 2600 (Erdély 1300 fő, Felvidék 500 fő, Kárpátalja 400 fő, Vajdaság 400 fő), 18–49 éves személy megkeresésével zajlott, akiket párkapcsolati és családi helyzetükkel kapcsolatban, továbbá családtervezési, gyermekvállalási hajlandóságaikról kérdeztünk. A reprezentatív vizsgálat fel kívánta tárni a célcsoport párkapcsolatokkal, házassággal, valamint a legelterjedtebb családformákkal-, illetve a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdjeit. A határon túli magyarokkal kapcsolatban ez a legfrissebb vizsgálat, mely kimondottan a családdal kapcsolatos témára fókuszál, ezért a korábbi vizsgálatoknál részletesebb eredmények várhatók az említett kérdéskörök és vizsgálható összefüggéseik tekintetében.

8 Papp Z. Attila – Ferenc Viktória – Márton János – Szerbhorváth György – Zsigmond Csilla: GeneZYs 2015. Külhoni magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Összefoglaló adatok. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei.* Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány és a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2017. 202.

9 Kopp Mária – Skrabski Árpád: A gyermekvállalás pszichológiai és szociális háttértényezői a magyar népesség körében. *Demográfia* 2003.(4): 383–395.

10 Engler Ágnes: *A család mint erőforrás.* Gondolat Kiadó: Budapest, 2017.

Az adatfelvétel eredménye egy több mint 400 alapváltozót tartalmazó adatbázis. Jelen tanulmány csak arra vállalkozhat, hogy néhány fontosabb tényrt és összefüggést emeljen ki a kérdőív két fő fejezetéből, melyek az együttéléssel, házassággal kapcsolatos kérdésekre, továbbá a családtervezésre, gyermeknevelésre vonatkoznak. A megjelenített adatok súlyozottak, ezért a táblázatokban az összegek eltérhetnek a matematikailag várhatótól; az adatok forrását minden esetben az NPKI 2018-es adatfelvétele képezi, az ábrák és táblázatok a szerzők saját számításain alapulnak.

A vizsgálati minta

A kérdéskör vizsgálatánál először néhány szocio-demográfiai változó alapján mutatjuk be az elemzett mintát. A *nemek* megoszlása: 49,6% nő, 50,4% férfi, tehát a megkérdezettek között szinte azonos arányban szerepeltek nők és férfiak, összesen 2576 fő.

A *családi állapot változó* a kérdezettek jogi együttélési megoszlását mutatja, ettől a tényleges párkapcsolati helyzet eltérhet.

A *korcsoport változó* (N=2583) a születési dátum alapján számolt életkorok értékéből lett számítva, melyet 4 kategóriára bontottunk, 18–24, 25–34, 35–44 és 45 év feletti.

Az *iskolai végzettség változót* a legmagasabb iskolai végzettség alapján kategorizáltuk úgy, hogy a 8 általános iskolai osztályt, vagy kevesebbet végzők kerültek egy kategóriába, a szakmunkás-, szakközépiskolát vagy gimnáziumot végzettek alkotnak egy csoportot (középfiskola), majd a középfiskola utáni szakképzést vagy BA/BSc, MA/MSc fokot végzettek képezik a főiskola/egyetem kategóriáját.

A *lakóhelyet* két változó szerint néztük: egyrészt az ország, másrészt a település típusa szerint.

Az *1. táblázatban* láthatjuk a fontosabb szocio-demográfiai változók mintabeli megoszlásait.

	Válaszadók száma (fő)	Válaszadók aránya (%)
Családi állapot		
nőtlen, hajadon	1024	39,9 %
házas	1360	53,0 %
elvált	144	5,6 %
özvegy	36	1,4 %
Összesen	2564	100,0 %
Korcsoportok		
18–24 évesek	532	20,6 %
25–34 évesek	755	29,2 %
35–44 évesek	846	32,8 %
45 év feletti	449	17,4 %
Összesen	2583	100,0 %
Iskolai végzettség		
8 általános iskola vagy alacsonyabb	279	10,8 %
középiskola	1543	59,9 %
főiskola/egyetem	753	29,3 %
Összesen	2575	100,0 %
A megkérdezettek lakóhelye		
Románia/Erdély	1309 fő	50,6 %
Szlovákia/Felvidék	495 fő	19,2 %
Ukrajna/Kárpátalja	399 fő	15,4 %
Szerbia/Vajdaság	382 fő	14,8 %
Összesen	2575 fő	100,0 %
A megkérdezettek lakóhelyének településtípusa		
város	1176	45,6 %
falu	1401	54,4 %
Összesen	2577	100,0 %

1. táblázat: A válaszolók megoszlása családi állapot, kor, végzettség és lakhely szerint

Az együttélés és a házasság kiemelt kérdései

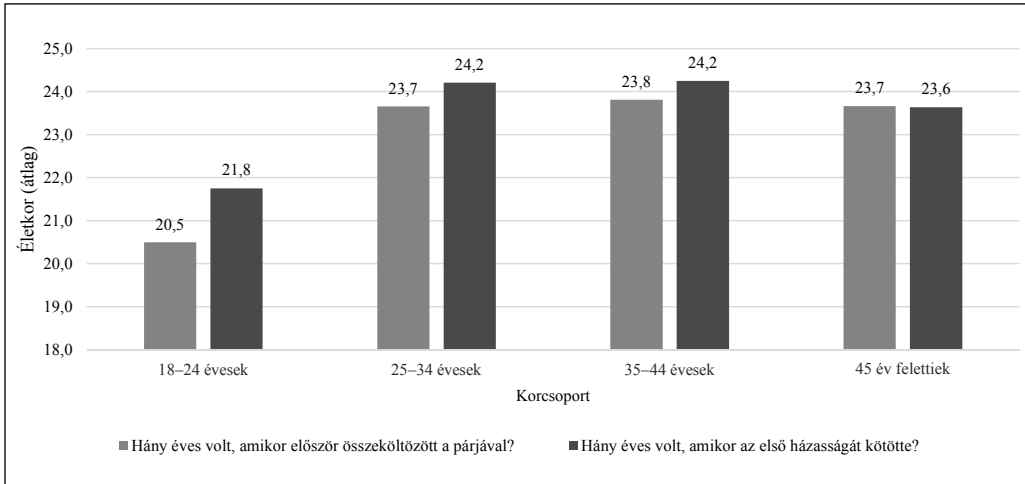
Az adatelemzés során tapasztalható, hogy az együttélés és házasság kérdésében elsősorban a nemek és az életkorok hatása a meghatározó a vizsgált kapcsolatok tekintetében.

A nők mind a párkapcsolat, mind az élettársi kapcsolat megkötésekor fiatalabbak voltak, mint a férfiak (az átlagok különbsége kb. 2,5 év). Mindkét nemre igaz az átlagok alapján, hogy fiatalabb korukban költöztek össze első párjukkal, mint ahogy az első házasságot kötötték.

Neme	A válaszadó átlagéletkora az első összeköltözéskor	A válaszadó átlagéletkora az első házasságkötéskor
nő	22,54	22,89
férfi	24,93	25,54
átlag	23,57	24,00

2. táblázat: Első összeköltözés és házasságkötés átlagos életkora nemek szerint

Az egyes korcsoportokat vizsgálva elmondható, hogy az első összeköltözés fiatalabb korban valósult meg, mint ahogy az első házasságukat kötötték a válaszadók; kivételt képeznek a 45 év felettiek, ahol az első összeköltözés és az első házasságkötés időpontjának átlagértékei majdnem megegyeznek. Jól látható az adatokból a generációs hatás: míg a 45 évnél idősebbek körében az összeköltözés ideje megegyezik a házasságkötés évével, minél fiatalabb korcsoportokat nézünk, annál inkább láthatóvá válik, hogy a házasságkötést egyre inkább megelőzi a tényleges együttélés elkezdése.

1. ábra: Első összeköltözés és házasságkötés korcsoportok szerint (átlag)

Kitűnik egyúttal, hogy az együttélésre, illetve a házasságra jellemzően 23–24 éves korban vállalkoztak a megkérdezettek (korcsoportonként szemlélve ez alól természetes módon kivételt képeznek a legfiatalabbak).

Ebben a vizsgálatban is érvényes, hogy minél magasabb (befejezett) iskolai végzettséggel rendelkezik a válaszadó, annál idősebb korában költözött össze először a párjával, illetve kötött vele házasságot.

Iskolai végzettség	Első összeköltözés átlagos életkora	Első házasságkötés átlagos életkora
8 ált. isk. vagy alacsonyabb	21,05	21,65
középiskola	23,38	23,64
főiskola/egyetem	24,90	25,59
átlag	23,58	24,01

3. táblázat: Első összeköltözés és házasságkötés iskolai végzettség szerint (átlagéletkor)

Láthatjuk, hogy a tanulmányok folytatása a határon túli területeken is ellene hat a párkapcsolat létesítésének, ami késleltetheti a gyermekvállalást. A Kapitány–Spéder szerzőpáros a legutóbbi Demográfiai Portréban már kifejezetten „vastörvényként” fogalmazza meg

a tanulói és a szülői szerep összeegyeztethetlenségét. Ennek oka a szerzők szerint, hogy egyrészt a tanulók anyagilag még nem függetlenek, másrészt pedig erőteljesen jelen vannak a társadalomban azok a normák, amelyek a szülővé válás előtt megkövetelik az iskolák befejezését és a munkavállalás megteremtését.¹¹

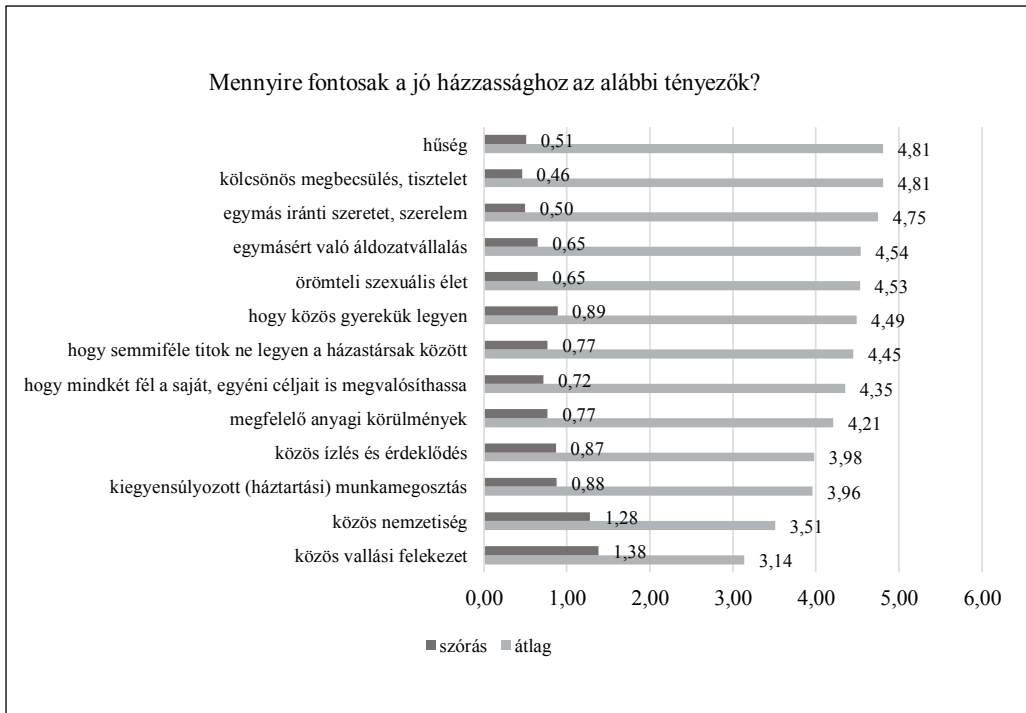
Az iskolai végzettség szerinti csoportoknál szintén megfigyelhető az az ismert tendencia, hogy a tanulmányi szint emelkedésével együtt az ideálisnak tartott házasságkötési életkor is nő. A nők számára ugyanakkor a válaszolók fiatalabb életkort tartanak ideálisnak a házasságkötésre, mint a férfiak számára. Ha összehasonlítást teszünk az első házasságkötéskor meglévő átlagos életkorokkal, kitűnik, hogy a kérdezettek valójában korábban kötöttek házasságot, mint ahogy ideálisnak gondolják. Ennek egyik oka feltételezhetőleg éppen az lehet, hogy a kérdezettek úgy gondolják, hogy a házasságkötésük időpontjában az ideális egzisztenciális feltételek nem voltak teljeskörűen adottak a családalapításra, illetve az együttélés megkezdésének nehézségeire való visszaemlékezés találja meg ezek lehetséges megoldását utólagosan a házasságkötési életkor kitolásában. Ezt a hipotézist azonban csak további kutatások erősíthetik meg.

Iskolai végzettség	Ideális házasságkötési kor nőknél	Ideális házasságkötési kor férfiaknál	Ideális házasságkötési általában	Első házasságkötéskor meglévő életkor
8 ált. isk., vagy alacsonyabb	23,69	26,07	24,88	21,65
középiskola	24,86	27,83	26,31	23,64
főiskola/ egyetem	25,73	28,61	27,17	25,59
átlag	24,97	27,86	26,39	24,01

4. táblázat: Házasságkötés ideális életkora

11 Kapitány Balázs – Spéder Zsolt: Gyermekvállalás. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségutományi Kutatóintézet: Budapest, 2018. 47–66, itt: 57.

A kérdőív a házassággal kapcsolatos kérdéskör számos más összetevőjét is vizsgálta, ezek közül két gondolatot emelünk ki a 2. ábra alapján. Egyfelől megállapíthatjuk, hogy a jó házassághoz a külhoni magyar családok a lelki tényezőket tekintik elsődlegesen fontosnak, míg a közös nemzetiség és a közös vallási felekezet kevésbé mutatkozik lényegesnek a válaszolók számára. Másfelől kitűnik, hogy az ily módon feltett kérdésre adott válaszok között a romantikus érzelmek, mint a hűség, megbecsülés, szeretet dominálnak az anyagi körülmények biztosítottóságával szemben, ami a tényleges együttélés során okozhat némi ellentmondást, főképp a fiatalok esetében. Az életkorok szerinti elemzésből ugyanis látható, hogy a kor előrehaladtával a közös nemzetiség és a vallási felekezet meglete jelentősebbé válik, tehát pont a fiatalok azok, akik ezt kevésbé tartják fontosnak. Ezzel szemben a legfiatalabbaknál kerülnek előtérbe leginkább az egymás iránti érzelmek, és az egyéni célok megvalósíthatóságának fontossága.

2. ábra: A jó házasság tényezői fontossági sorrendben (átlagértékek; 1 – egyáltalán nem fontos, 5 – nagyon fontos)

Életkori csoportok	Közös vallás	Közös nemzetiség	Egyéni célok megvalósíthatósága	Közös gyerekek léte	Örömteli szexuális élet	Egymás iránti szeretet, szeretlem
18– 24 évesek	2,91	3,23	4,44	4,41	4,57	4,81
25–34 évesek	3,16	3,54	4,38	4,56	4,60	4,80
35–44 évesek	3,22	3,61	4,32	4,46	4,50	4,73
45 év feletti	3,25	3,64	4,29	4,51	4,41	4,68
Összesen	3,14	3,52	4,36	4,49	4,53	4,76

5. táblázat: A jó házasság tényezői korcsoportok szerint

A gyermekvállalás és a családtervezés kiemelt kérdései a határon túli magyarok körében

A gyermekvállalás életkori összefüggései

A gyermekvállalás jövőbeli elgondolásának mérését a szociológiában, illetve a demográfiában több kérdéssel is mérik, többek között a gyermekvállalás tényleges és tervezett időpontjával. Ezzel kapcsolatban tanulmányunkban három kérdéssel foglalkozunk: hány éves korban a legjobb gyermeket vállalni, a kérdezett hány éves volt, amikor az első gyermeke született, illetve hány éves korig vállalna gyermeket? Az adatok azt mutatják, hogy a teljes mintában a nők számára megjelölt legjobb életkor a gyermekvállaláshoz átlagosan 25,5 év, Kárpátalján ennél kevesebb, 24,5 év Felvidéken pedig több, 26,2 év. Ugyanígy a férfiak esetében is Erdélyben és Vajdaságban az ideális gyermekvállalási életkor közelíti a legjobban az átlagot, Felvidéken magasabb, Kárpátalján alacsonyabb, de a férfiaknál 28,4 évben jelölik meg azt a kort, amikor a legjobb gyermeket vállalni. Nemek szerinti

bontásban összességében az állapítható meg, hogy a nők átlagosan magasabb, a férfiak pedig alacsonyabb átlagéletkort jelölnek meg, az eltérés csekély az egyes országok szerint. A nőkre vonatkozó ideális gyermekvállalási életkor valamelyest meghaladja az esetleges felsőfokú végzettség megszerzésének idejét, tehát az ideális gyermekvállalási kor kérdésénél a tanulmányok befejezését figyelembe veszik a válaszolók.

Ország	Ideálisnak vélt életkor (átlag)	Válaszolók száma (fő)	Szórás	A válaszolók aránya
<i>Nők</i>				
Románia/Erdély	25,4	1212	3,189	50,5%
Szlovákia/Felvidék	26,2	457	3,009	19,0%
Szerbia/Vajdaság	25,9	353	2,804	14,7%
Ukrajna/Kárpátalja	24,5	378	2,726	15,7%
Összesen	25,5	2400	3,075	100,0%
<i>Férfiak</i>				
Románia/Erdély	28,1	1210	3,673	50,4%
Szlovákia/Felvidék	29,5	456	3,837	19,0%
Szerbia/Vajdaság	28,8	356	3,568	14,8%
Ukrajna/Kárpátalja	27,4	379	3,172	15,8%
Összesen	28,4	2401	3,673	100,0%

6. táblázat: *Hány éves korban a legjobb gyermeket vállalni?*¹²

Érdekesnek tartjuk összevetni a fenti adatokat azzal a kérdéssel is, hogy hány évesen vállalták első gyermeküket az általunk megkérdezett 18–49 évesek. A gyermekes nők átlagosan 24,1, a gyermekes férfiak 26,8 évet mondtak, tehát az első gyermek vállalásának ideális életkorát mind a férfiak, mind a nők átlagosan későbbre teszik, mint ahogy a gyermekük ténylegesen megszületett. Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a határon túli magyarok

12 Az összes válaszadót tekintve. A kérdezettek száma a mintában 2585 fő volt, ez azonban kérdésenként eltérő a konkrét válaszolók szerint.

össességében korábban vállalnak gyermeket, mint a magyarországiak. Itt jegyezzük meg, hogy az első gyermek vállalásának átlagos kora az anyák esetén 2017-ben 28,6 év volt Magyarországon.¹³

Ország	Összesen		Nők		Férfiak	
	Átlagos életkor (év)	Válaszolók száma (fő)	Átlagos életkor (év)	Válaszolók száma (fő)	Átlagos életkor (év)	Válaszolók száma (fő)
Románia/Erdély	25,6	728	24,3	414	27,3	314
Szlovákia/Felvidék	25,3	266	24,5	158	26,4	103
Szerbia/Vajdaság	26,2	189	24,9	112	28,1	77
Ukrajna/Kárpátalja	23,6	257	22,2	137	25,2	120
Összesen	25,3	1440	24,1	821	26,8	614

7. táblázat: *Átlagéletkor az első gyerek születésénél*¹⁴

Ha életkori csoportok szerint vizsgálnánk a gyermekvállalás átlagos korát, ebből nem tűnne ki a gyermekvállalási kor eltolódása, mivel a fiatalabb korosztályok, ha van gyermekük, a gyermekvállalásuk ideje szerint is szükségképpen fiatalabbak, mert az átlag megmarad a korcsoport keretei között. A mintában a 18–25 évesek első gyermekvállalási kora átlagosan 21,6, a 26–30 éveseké 23,9, a 31–40 éveseké 25,9, és a 41–49 éveseké 25,3 év. A generációk közt a gyermekvállalás későbbre halasztását viszont a korspecifikus termékenységi arányszámok kiszámítása mutathatná, ez azonban mintavételes adatbázisból, megbízhatóan egy országra kiterjesztve sem lenne problémamentes, négy országrész tekintetében pedig különösen nem az.

13 Kapitány Balázs – Spéder Zsolt: Gyermekvállalás. In: Monostori Judit – Öri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2018. 47–66, itt: 53.

14 A válaszolók számának összege a súlyozás következtében mutat eltérést.

A nemek közti különbségek hasonlóképpen jelennek meg abban a kérdésben is, hogy a kérdezett hány éves koráig vállalna gyermeket. A teljes mintában 37,9 év a megjelölt átlagéletkor, a nők esetében 36,3, a férfiaknál 39,6 év. Megjegyezzük, hogy valamennyi kérdezett választ figyelembe véve, 41 és 50 év közötti korban 434 fő vállalkozna gyermekvállalásra, sőt efölötti életkort is adtak meg a válaszolók, ami utalhat arra, hogy ha az első gyermek 40-hez közel születik, a testvér, esetleg további testvér vállalását a kérdezettek nem tartják teljesen kizártnak.

Ország	Összesen		Nők		Férfiak	
	Átlagos életkor (év)	Válaszolók száma (fő)	Átlagos életkor (év)	Válaszolók száma (fő)	Átlagos életkor (év)	Válaszolók száma (fő)
Románia/Erdély	37,3	1081	36,0	547	38,7	533
Szlovákia/Felvidék	38,9	433	37,0	216	40,8	209
Szerbia/Vajdaság	38,1	327	36,3	174	40,1	153
Ukrajna/Kárpátalja	38,4	352	36,7	179	40,2	173
Összesen	37,9	2193	36,3	1116	39,6	1068

8. táblázat: *Hány éves koráig vállalna gyermeket?*

Megjegyezzük, hogy a településtípusok szerint ugyancsak különbség mutatkozik a fentebb vizsgált gyermekvállalási életkorokkal összefüggésben. A városiak igen kis eltéréssel, de magasabb életkort adnak meg arra a kérdésre, hogy hány éves korban a legjobb gyermeket vállalni, a falun élőknek előbb született meg az első gyermekük, mint a városon élőknek, és a városiak kicsivel idősebb korukig vállalnának gyermeket, mint a falusiak.

Gyermekevállalási tervek

A gyermekevállalási tervekre vonatkozó kérdéscsoport részben a jövőben vállalt gyermekek számára vonatkozott, részben pedig az ideális gyermekszámot firtatta. Ezek jelentősége, hogy tendenciákat jelezhetnek a termékenység jövőbeli alakulását tekintve. „A tudatos

családtervezés időszakában, amikor nemcsak a születendő gyermekek számát, hanem azok születési idejét is befolyásolni, tervezni lehet, az összesen kívánt gyermekszám is kifejez bizonyos preferenciát a gyermekek száma és a családnagyság iránt. Ez azonban erősen függ a mindenkori élethelyzettől, amibe a családi viszonyok, a partnerkapcsolat minősége, stabilitása, az egészségi állapot, az anyagi, lakás és munkaviszonyok, és még számos más tényező is szerepet játszhat. Az ideális gyermekszám bizonyos értelemben elrugasz kodik a mindennapi élet gondjaitól, örömeitől, és mintegy föléjük emelkedve, azoktól függetlenül fejezi ki a gyermekszám iránti preferenciákat.”¹⁵

A megszületett, a tervezett és az ideálisnak tartott gyermekszámot nemek, életkori csoportok, iskolai végzettségek és országok szempontjából vizsgáltuk. Nemek szerinti bontásban vizsgálva sem a meglévő, sem a tervezett, sem az ideálisnak tartott gyermekszám nem mutat szignifikáns különbséget, azaz a férfiak és nők közti különbség alig mutat eltérést az átlagtól. Az átlagos gyermekszám a gyermekkel rendelkezők között az adatbázisban 1,8 gyermek, tehát a mintában lévő 18–49 éves gyermekeknek összességében kevesebb mint két gyermekük van. Nincs ebben a tekintetben lényeges különbség az egyes országok között sem, az átlagos gyermekszámtól való eltérés nem tekinthető az egyes államokban való élés hatásának. Ugyanakkor mind a megszületett, mind a tervezett, mind pedig az ideálisnak gondolt gyermekszám szignifikáns különbséget mutat életkori csoportok és iskolai végzettség szerint.

Korcsoport	Meglévő gyermekek		Tervezett gyermekek		Ideálisnak gondolt	
	átlagos száma	válaszolók száma	átlagos száma	válaszolók száma	átlagos gyermek-szám	válaszolók száma
18–29 éves	1,36	154	2,21	620	2,33	833
30–39 éves	1,77	542	2,02	231	2,42	780
40–49 éves	1,95	756	1,61	53	2,44	859
Összesen	1,82	1452	2,12	904	2,40	2472

9. táblázat: A meglévő, a tervezett és az ideális gyermekszám (átlagok) korcsoportok szerint

15 Kamarás Ferenc: Családtervek és gyermekszám preferenciák az „Életünk fordulópontjai” c. vizsgálat tükrében. *Demográfia*, 2002. 4. 379–405, itt: 393.

A fenti táblázatból megállapíthatjuk, hogy a már megszületett és a tervezett gyermekek összefüggésében az életkorban előrehaladva nő a gyermekek átlagos száma, azaz az idősebb korosztályoknak átlagosan több gyermekük van. Az adatokból látszik az is, hogy a tervezett gyermekek (átlagának) alakulása korcsoportonként éppen fordított, azaz a fiatalok tervezik átlagosan a legtöbb gyermeket. A két adatsor eltéréseiből következtethetünk arra is, hogy a tervezés valóra váltásának akadályai épp a fiatal korcsoportokban jelentkeznek erőteljesebben, és ez egy olyan kérdés, ami további vizsgálatokat igényel, hiszen a(z) (2000–2012-es) Magyar Ifjúság Kutatások adataiból kimutatható, hogy a 15–29 éves korosztályon belül is inkább a fiatalabbak terveznek gyermeket, és kevésbé az idősebb korcsoportba tartozók. Még inkább figyelemre méltó az eredményekben, hogy az ideálisnak gondolt gyermekszám ugyancsak a mintabeli 18–29 éves fiatal korosztálynál a legalacsonyabb, ami jelezheti a határon túliaknál is a későbbi, esetleg csökkenő gyermekvállalási trendet. Az idősebb, de még propagatív korban lévő 40–49 éves generáció az, amelyik átlagosan valamivel magasabb gyermekszámot gondol ideálisnak, mint a fiatalabb korosztályba tartozók.

Módszertani megjegyzésként ide kívánkozik, hogy ebben a határon túli magyarokra vonatkozó vizsgálatban, a tervezett gyermekek számára vonatkozó kérdést (Szeretne Ön gyereket vállalni a jövőben?) csak azoktól kérdezték, akiknek a kérdezés időpontjában még nem volt gyermekük. A válaszokból kiderült, hogy még a gyermektelen, 40 fölötti korosztálytól sem idegen a gyermekvállalás gondolata.

Ugyancsak szignifikáns eredményeket kapunk, ha a megszületett, tervezett és ideális gyermekszámot a kérdezettek iskolai végzettségével vetjük össze.

Iskolai végzettség	Meglévő gyermekek		Tervezett gyermekek		Ideálisnak gondolt gyermekek	
	átlagos száma	válaszolók száma	átlagos száma	válaszolók száma	átlagos száma	válaszolók száma
Alapfok vagy alacsonyabb ¹⁶	2,22	160	2,13	95	2,56	267
Középfok érettségi nélkül ¹⁷	1,75	283	1,92	113	2,26	408
Érettségi és az utáni szakképzés ¹⁸	1,76	664	2,12	447	2,34	1182
Felsőfok ¹⁹	1,82	340	2,23	247	2,53	609
Összesen	1,82	1447	2,12	901	2,40	2465

10. táblázat: Meglévő, tervezett és ideális gyermekszám átlaga iskolai végzettség szerint

Ha a megszületett gyermekek számát a kérdezettek iskolai végzettsége szerint vizsgáljuk, akkor ezúttal is kirajzolódik az ún. U alakú görbe a két változó kapcsolatában. Ez a jelenség a történeti demográfiai kutatásokból vált ismertté. A 2. világháború utáni bébihullámhegy időszakában „A legtöbb országban megfigyelték (...) az úgynevezett U alakú összefüggéseket, vagyis azt, hogy nem a legmagasabb társadalmi helyzetű, iskolai végzettségű, jövedelmű családok gyermekszáma volt a legkisebb, hanem a középrétegeké.”²⁰ Ezt újabb vizsgálatok is megerősítik: „... az iskolázottsági szint emelkedésével párhuzamosan csökken az átlagos gyermekszám egészen az érettségizettekig. A főiskolát vagy egyetemet végzett nők és férfiak viszont több gyermeket vállalnak, mint a „csak” maturáló szülők. A különbség különösen a férfiaknál szembetűnő.”²¹ Ezt a nem szimmetrikus U alakú görbét

16 Általános iskola vagy alacsonyabb, illetve nem járt iskolába

17 Szakmunkásképző

18 Szakközépfokú érettségi; elméleti líceumi/gimnáziumi érettségi; posztliceális, középiskola utáni szakképzés (nem főiskola)

19 Főiskola, egyetem és egyetem utáni képzés (PhD)

20 Andorka Rudolf: Gyermekszám a fejlett országokban. Gondolat: Budapest, 1987. itt: 81.

21 Kamarás Ferenc: Családtervek és gyermekszám preferenciák az „Életünk fordulópontjai” c. vizsgálat tükrében. *Demográfia*, 2002. 4. 379–405, itt: 385.

a Magyar Ifjúság Kutatások adatai alapján a legutóbbi felmérésből szintén kimutatták.²² Az itt vizsgált határon túli magyar családokra vonatkozó adatok szerint is a gyermekszám átlaga a legalacsonyabb végzettségűek esetében a legmagasabb, viszont a diplomások, ellentétben a magyarországi adatokkal, mindjárt ezután következnek, és ez a sorrend megmarad az ideálisnak gondolt gyermekszám tekintetében is, a tervezett gyermekek átlagos száma tekintetében pedig éppen a felsőfokú végzettségűek esetében a legmagasabb. A jelenségből adódó lehetséges következtetés, hogy – a magyarországi népszámlálásoktól való némi eltérés ellenére –, a határon túli magyarok gyermekvállalási trendjeit az anyaországhoz hasonló tényezők formálják.

Megemlítjük, hogy az országok szerinti bontás nem mutat szignifikáns eredményeket a megszületett és a tervezett gyermekek átlagos száma tekintetében, viszont az ideális gyermekszám tekintetében igen. Eszerint Erdélyben gondolják a legtöbbször azt a gyermekszámot, amely a leginkább kívánatos lenne egy családban (2,45 fő), és a Felvidéken a legkevesebbet (2,25 fő).

Ország	Ideális gyermekszám egy családban (fő)	Válaszolók száma (fő)	Szórás	A válaszolók aránya
Románia/ Erdély	2,45	1254	0,834	50,7%
Szlovákia/ Felvidék	2,25	471	0,633	19,0%
Szerbia/ Vajdaság	2,38	373	0,827	15,1%
Ukrajna/ Kárpátalja	2,43	376	0,756	15,2%
Összesen	2,40	2474	0,790	100,0%

11. táblázat: Az ideális gyermekszám átlaga országok szerint

Ebből az látható, hogy az ideális gyermekszám minden vizsgált országban meghaladja a 2,1-es átlagot, a megkérdezettek tehát úgy gondolják, hogy egy családban az ideális gyermekszám átlagosan több két gyermeknél.

22 Papházi Tibor – Pillók Péter: Család és gyermekvállalás kérdései az Ifjúság2000–2012 adatfelvételekben. In: Földvári Mónika – Tomposné Hakkel Tünde (szerk.): *Riport a családokról. A család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet kutatási eredményei 2015.* Kapocs könyvek 15. L'Harmattan: Budapest, 2016. 223–272, itt: 247.

A tervezéshez kapcsolódóan megkérdezték azoktól, akiknek van gyermekük (és csak azoktól), hogy terveztek-e még gyermeket a meglévőkön kívül. Az adatfeldolgozás során arra is kíváncsiak voltunk, hogy a gyermekesek esetében milyen okok állnak a mögött, ha valaki nem akar(t) több gyereket vállalni. Ennek vizsgálatához több válaszlehetőség is kínálkozik, melyek közül a leggyakrabban említettek: a párkapcsolat stabilitásának hiánya, a nem megfelelőnek vélt munkaerőpiaci helyzet, avagy vélhetően az anyagi helyzet, illetve a lakáskörülmények mind közre játszanak a további gyermekvállalás elmaradásában. Ezen túlmenően nem lehet azt sem kizárni, hogy a meglévő gyermekszám megfelelt az eredetileg tervezettnek, ezért nem került sor további gyermekvállalásra.

A párkapcsolat stabilitásának lehetséges mérésére itt a következő változókat használtuk: az egyik, hogy mennyire elégedett valaki a házasságával, párkapcsolatával, a másik, hogy felmerült-e már a kérdezettben a válás, vagy esetleg már folyamatban is van. A minta alapján a gyermekesek között szinte nincs kimutatható összefüggés a párkapcsolati zavarok és a további gyermekvállalás között. Ennek az is oka, hogy a válaszolók döntő többsége nagyon elégedett a párkapcsolatával, és mindössze minden tizedik vallja azt, hogy már gondolt válásra, vagy épp válik. Sejtésként megfogalmazható, hogy a párkapcsolatukkal kevésbé elégedettek kevésbé terveznek gyermeket is, mert körükben nagyobb arányban vannak azok, akik a nem tervezést jelölték meg, de ez a kapcsolat nem volt szignifikáns.

Ugyancsak nem mutatható ki összefüggés a munkaerőpiaci helyzet és a gyermekesek további gyermekvállalása között; az látszik, hogy a főállásúak között kevesebben vannak azok, akik a kérdés időpontjában gyermeket vártak, és a nem dolgozók között a legnagyobb arányú a várandósok aránya, de a változók közötti kapcsolat nem szignifikáns. A mintába kerültek majdnem kétharmada főállásban dolgozik (65,5%), 10,6 %-a mellékállásban vagy részmunkaidőben, és 21,4% a nem dolgozók aránya 2,5 %-os válaszhiány mellett. Szintén nem mutatható ki kapcsolat a kérdezettek jövedelme és a gyermekesek további gyermekvállalási tervei között, de ebben az esetben is befolyásolhatott a válaszhiányok magas aránya. A lakáshellyel való elégedettség szintén azt mutatja, hogy a kérdezettek több mint kétharmada nagyon vagy tökéletesen, egynegyedük közepesen elégedett a lakáshelyzetével, mindössze 4,1%, aki kevésbé elégedettnek tekinthető. Részben ennek is lehet következménye, hogy a gyermekesek között a lakáshellyel való elégedettség és a további gyermekvállalás között sem mutatható ki szignifikáns kapcsolat.

Szignifikáns kapcsolat van viszont a meglévő gyermekek száma, és a további tervezett gyermekek között, amit az alábbi táblázatban szemléltetünk.

Saját gyermekeinek a száma	Tervezett-e még gyereket?			Összesen
	Igen, tervezett, de végül nem úgy alakult	Igen, jelenleg gyermeket vár	Nem tervezett, nem lehetett több	
<i>Válaszadók száma szerint</i>				
Egy gyermek	183	30	244	457
Két gyermek	138	16	508	662
Három vagy több gyermek	22	2	157	181
Összesen	343	48	909	1300
<i>Válaszadók aránya szerint</i>				
Egy gyermek	40,0%	6,6%	53,4%	100,0%
Két gyermek	20,8%	2,4%	76,7%	100,0%
Három vagy több gyermek	12,2%	1,1%	86,7%	100,0%
Összesen	26,4%	3,7%	69,9%	100,0%

12. táblázat: Meglévő saját gyermekek száma és a további gyermekek tervezése a gyermekkel rendelkezők körében

A mintában lévő gyermekesek adatai és a további gyermekek vállalásának vizsgált összefüggései alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a további gyermekvállalást nagymértékben befolyásolja a meglévő gyermekek száma. A kérdezettek neme vagy a település típusa például egyáltalán nem mutat összefüggést, az életkor pedig, a Cramer's V együttműködés alapján, a meglévő gyermekszámánál gyengébb kapcsolatot mutat.

„Az általában vett szándékok az életkorral gyengülnek, ami abból következik, hogy az idősebbek meglévő gyermekeinek száma magasabb, illetve növekszik azok száma, akik gyermekvállalási terveiket már valóra váltották” – mutatta ki Spéder–Kapitány egy korábbi

tanulmányban.²³ A kevesebb meglévő gyermek inkább valószínűsít további gyermekvállalást, és minél több gyermekkel rendelkezik a kérdezett, annál kevésbé valószínű, hogy ennél több gyermeket kívánt. Ez felveti a gyermekvállalás tágan vett költségvizsgálatának további szükségességét, bár a mintában lévő gyermekesek között nem mutatható ki olyan kétváltozós szignifikáns kapcsolat, hogy a párkapcsolat esetleges zavarai, a munkaerőpiaci pozíció, a havi nettó jövedelem vagy a lakáshelyzet befolyásolná a gyermekvállalási terveket. Az viszont látszik a jelenleg gyermeket várók arányaiból, hogy leginkább az egy gyermekkel rendelkezőknél fordulhat elő egy újabb gyermek várható megszületése, ami a határon túliak esetében is a kétgyermekes családmódellem megszilárdulása felé mutathat.

A gyermekvállalás tényezői és elmaradásának okai

A gyermekvállalással összefüggő harmadik kérdéscsoportban az okokat vizsgáljuk: a gyerekesek esetében azt, hogy milyen faktorok befolyásolták a gyermekvállalást, és miért nem született több gyermekük; a gyermektelenek esetében pedig, hogy mi segítené a gyermekvállalást, miért nem szeretne gyermeket valaki, illetve ha mégis születne gyermeke, az milyen hatással lenne a megkérdezettek életére.

Az ideális gyermekszámhoz okkereső kérdéssor érthető módon nem kapcsolódott. A vizsgálat célja annak feltárása volt, hogy milyen tényezők játszottak szerepet a gyermekvállalási döntésben. Az egyes kérdések négyfokú skálán mérték a tényezők erősségét. A kérdéssor alkalmasnak tűnik arra, hogy látens struktúrát keressünk a kérdések mögött, azaz megvizsgáljuk, hogy a tíz kérdés visszavezethető-e kevesebb dimenzióra.

A faktorelemzés nem hozott érdemleges eredményt,²⁴ ha viszont nem ezzel a módszerrel vizsgáljuk a gyermekvállalásban szerepet játszó szempontokat, akkor jól interpretálható tényezőket találunk a feltett kérdések mögött, a skálák átlagos értékeinek segítségével.

23 Spéder Zsolt – Kapitány Balázs: Gyermekek: vágyak és tények. Dinamikus termékenységi elemzések. *Műhelytanulmányok 6*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2007. 9–65, itt: 70.

24 Bár a KMO együttható 0,885-ös értéket vett fel, a változók kommunalitása egyik esetben sem volt 0,25 alatti értékű, ezért egyiktől sem kellett megválni, és a faktorokban megtestesülő információmennyiség is 52,5 % volt. Viszont az analízis mindössze két faktort talált a látens struktúra megragadására, ezek illeszkedése a rotálás után is rossz (0,000), és az interpretálhatósággal is komoly problémák lennének, mert a változók fele mindkét faktorhoz tartozhatna.

A gyermekvállalási döntésben mennyire játszott szerepet...	Válaszolók száma	Válaszok átlaga
1. az ön anyagi helyzete?	1440	1,86
2. az ön munkája?	1410	1,84
3. a partner munkája?	1416	1,85
4. az ön egészségügyi állapota?	1412	2,04
5. hogy volt-e megfelelő partnere?	1388	2,98
6. az ön lakáskörülményei?	1427	2,17
7. a partner egészségügyi állapota?	1369	2,13
8. az, hogy volt bölcsőde, óvoda a közelben?	1424	1,50
9. az, hogy ön elmegetett szülési (gyermeknevelési) szabadságra?	1313	1,71
10. az, hogy a párja elmegetett szülési (gyermeknevelési) szabadságra?	1299	1,55

13. táblázat: A gyermekvállalásban szerepet játszó tényezők²⁵

Az 1-től 4-ig terjedő skálákon a válaszolók a legmagasabb átlagot a 4., 5., 6. és 7. kérdésekre adták, amelyek összetartozóknak is tekinthetők: a legmagasabb értéket a megfelelő partner kapta, ezt követik a lakáskörülmények, majd az egészségi állapot fontossága a partner és a kérdezett esetében. Ezeket együttesen tekinthetjük a „fészekrakáshoz” legszükségesebb tényezőknek, hiszen a válaszolók ezeket tekintik a gyermekvállaláshoz legfontosabb feltételeknek ebben a kérdéssorban.

Az átlagos értékelések alapján a második legfontosabb csoportot az anyagi helyzet és a munka fontossága adta, amelyet az 1., 2. és 3. kérdésre adott válaszok átlagai jeleznek. Végül a válaszolók a legkevésbé fontosnak az intézményes keretek meglétét ítélték (8, 9, 10-es kérdések): a közelben lévő bölcsőde és óvoda, valamint a szülési (gyermeknevelési)

²⁵ Az egyes kérdésekhez tartozó válaszok erősségét négyfokú skálákkal mérték, ahol 1-es jelentette, hogy az adott szempont egyáltalán nem játszott szerepet, 4 pedig, hogy nagymértékben szerepet játszott a megnevezett item. A minden kérdésre választ adók száma 1105 fő volt.

szabadság meglétét. Ha tehát azt kérdezzük, a gyermekek között melyek a legfontosabb motívumai a gyermekvállalásnak, akkor azt mondhatjuk az összetartozó kérdésekre adott válaszok átlagai alapján, hogy ezekből 3 mögöttes tényező rajzolódik ki. A legfontosabb az otthon biztosítottasága, ezt követi a megfelelő anyagi helyzet megléte, végül a gyermeknevelés intézményrendszerének a fennállása.

A gyermekekre vonatkozó kérdések azt tárták fel, hogy a válaszadóknak adott esetben miért nem született több gyermekük. Az eredményt férfi és nő bontásban az alábbi táblázat mutatja.

Okok	Nő		Férfi		Összesen		Az összes igen válasz megoszlása az egyes okok szerint (%)
	válaszok száma	aránya (%)	válaszok száma	aránya (%)	válaszok száma	aránya (%)	
	<i>az egyes okokra adott összes igen válaszok között</i>						
1. ennyi gyereket szeretett volna, és nem többet	484	57,2	362	42,8	846	100	32,9
2. sosem szeretett volna gyereket	23	52,1	21	47,9	43	100	1,7
3. anyagilag nem engedhették meg maguknak	111	54,6	92	45,4	203	100	7,9
4. lakáshelyzetük nem volt megfelelő	118	48,1	127	51,9	245	100	9,5
5. meg akarta őrizni szabadidejét, nyugalját	108	47,8	118	52,2	227	100	8,8
6. a terhesség, szülés sok nehézséggel jár	169	64,1	95	35,9	264	100	10,2
7. a gyerekgondozással járó fizikai, idegi megterhelés miatt	139	65,5	73	34,5	213	100	8,2
8. szakmai fejlődését hátráltatta volna	103	56,1	81	43,9	183	100	7,1
9. gyermek mellett nehezebben kapott volna munkát	85	59,6	57	40,4	142	100	5,5

10. a saját vagy férje/ élettársa egészségi állapota miatt	96	49,6	97	50,4	193	100	7,5
11. házasságát (párkapcsolatát) nem érezte elég stabilnak	122	47,9	132	52,1	254	100	9,8
12. nem volt megfelelő családi háttér, segítség	99	52,5	89	47,5	188	100	7,3
13. nem tartotta megfelelőnek az állami támogatást	146	51,1	140	48,9	285	100,0	11,0
14. nem tartotta kielégítőnek a kisgyermekkori ellátórendszereket	79	54,9	64	45,1	143	100	5,5
15. túl idősnek tartotta magát (férjét/ élettársát)	96	60,2	64	39,8	160	100	6,2
16. bizonytalannak gondolta a jövőt	220	51,9	204	48,1	424	100	16,5
17. a szülők, rokonok befolyásolták	49	51,0	47	49,0	96	100	3,7
18. férje/élettársa nem akarta, ellenezte	64	38,0	105	62,0	170	100	6,6
Összes válasz (db)	2311	54,0	1968	46,0	4279	100	
Válaszolók száma (fő)	901	52,8	804	47,2	1705	100	

14. táblázat: A gyermekvállalás elmaradásának okai a gyermekesek körében férfi és női bontásban²⁶

A válaszok alapján mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy a gyermekesek körében a további gyermekek elsősorban azért nem születtek meg, mert a szülők a meglévőkkel elérték a gyermekvállalási céljaikat. A válaszok számának sorrendje alapján ez az ok szerepel első

26 A táblázat a custom tables, multiple response sets elemzésével készült, az egyes kérdésekre adott igen és nem válaszlehetőségekből az igen válaszok száma alapján. Egy válaszoló tehát több kérdésre is válaszolhatott, ezért a válaszok száma több, mint a válaszolóké. A táblázat utolsó oszlopa azt mutatja, hogy az önálló kérdésben feltett okokra milyen arányban válaszoltak igennel, amely arányok nagysága egyfajta sorrendiséget mutat az okok között, de a halmozódások miatt (egy válaszoló átlagban 2,5 választ adott a kérdésblokkban) a százalékok nem összeadhatók.

helyen, a válaszolók mintegy harmada adott igen választ erre a kérdésre (bár további válaszokat is megjelölhettek). Az okokat tekintve az is megállapítható, hogy a jövő megítélése meghatározó tényezőnek számít: a bizonytalan jövőre mint a gyermekvállalás elmaradásának okára a megkérdezettek 16,5 %-a voksolt igennel. A harmadik leggyakrabban megjelölt tényező az állami támogatások elégtelenségére utalt. Ebből két következtetést vonhatunk le a határon túli magyar családok gyermekvállalási stratégiájára vonatkozóan: egyrészt, a további gyermekvállalásnál a szülők figyelembe veszik a családtámogatásokat, másrészt, az állami támogatások emelése valamelyest növelheti a tervezett gyermekek számát.

Az adatokból kitűnik, hogy a férfiak és nők részben eltérő okokat említenek a gyermekvállalás elmaradásának tényezői között: a nők legnagyobb részt a gyerekgondozással járó fizikai, idegi megterhelést, a terhesség, szülés nehézségeit és az életkor előrehaladását jelölték meg leggyakrabban, míg a férfiak társuk ellenkezését, szabadidejük megőrzését és párkapcsolatuk stabilitását említették az első helyeken.

A gyermektelenektől azt kérdezték meg, hogy mi segítené őket a gyermekvállaláshoz: a 11 felsorolt lehetőségből az 5 legfontosabbat kellett a válaszolóknak kiválasztani.

Gyermekvállalási feltételek	18–29 éves		30–39 éves		40–49 éves		Összesen		Választások megoszlása az egyes feltételek szerint (%)
	válaszok száma	aránya (%)	válaszok száma	aránya (%)	válaszok száma	aránya (%)	válaszok száma	aránya (%)	
	<i>az egyes választott feltételek összesítése szerint</i>								
1. stabil, kielégítő párkapcsolat	604	68,0	217	24,4	67	7,5	888	100	34,4
2. megfelelő lakáskörülmények	495	71,5	147	21,3	50	7,2	692	100	26,8
3. stabil munkahely	531	68,7	182	23,5	60	7,8	774	100	29,9
4. magasabb jövedelem	348	65,4	139	26,1	45	8,5	532	100	20,6
5. rugalmas foglalkoztatás lehetősége	162	65,1	62	25,1	24	9,7	248	100	9,6
6. színvonalasabb egészségügyi ellátás	205	62,7	91	28,0	31	9,3	327	100	12,6
7. szülői, családi támogatás	264	65,5	113	28,0	26	6,5	403	100	15,6

8. több anyagi támogatás az állam részéről	223	56,8	126	32,1	44	11,1	393	100	15,2
9. a gyermekek jobb színvonalú egészségi ellátása	180	66,6	73	27,0	17	6,4	271	100	10,5
10. elérhető, jó minőségű bölcsődei, óvodai ellátás	143	68,4	58	27,7	8	3,8	209	100	8,1
11. egészségi problémák megszűnése	65	53,9	42	35,1	13	10,9	121	100	4,7
Összes válasz	3220	66,3	1250	25,7	385	7,9	4858	100	
Válaszolók száma	675	64,7	277	26,5	92	8,8	1044	100	

15. táblázat: A gyermekvállalás elősegítésének feltételei a gyermekkel nem rendelkezők életkori csoportjai szerint²⁷

A fentiekből megállapíthatjuk, hogy azok, akiknek nincs gyermeke, a gyermekvállaláshoz legfontosabbnak a stabil, kielégítő párkapcsolatot, munkahelyet és a megfelelő lakáskörülményeket választották leggyakrabban. Különbség mutatkozik az egyes korcsoportok között: a legfiatalabbak a lakáskörülményeket jelölték legnagyobb arányban, a 30–39 évesek között kiugró az egészségi problémák megszűnésének feltétele, a legidősebb, 40–49 éveseknél az államtól várt anyagi támogatások gyakorisága a legkiemelkedőbb.

A gyermekkel nem rendelkezőktől azt is megkérdezték, hogy ha nem szeretnének gyermeket vállalni, annak mi az oka. Erre 15 előre megadott és egy egyéb válaszlehetőség kínálkozott, amelyek közül az előre megadottakat lehetett feldolgozni. Mivel elenyésző azoknak a száma, akik nem akarnának gyermeket, ezért mindössze 759 választ adtak le a kérdésekre, noha egy személy több választ is adhatott.

²⁷ A táblázat a custom tables, multiple response sets elemzésével készült az egyes kérdések kiválasztása alapján. Egy válaszoló tehát több kérdést is választhatott, ezért a válaszok száma több, mint a válaszolóké. A táblázat utolsó oszlopa azt mutatja, hogy az önálló kérdésben feltett egyes feltételeket milyen arányban választották, amely arányok nagysága egyfajta sorrendiséget mutat a feltételek között, de a halmazódások miatt (egy válaszoló átlagban 4,7 választ adott a kérdésblokkban) a százalékok nem összeadhatók.

Miért nem szeretne gyermeket	Válaszok száma	Aránya (%)
3. stabil párkapcsolat hiánya	162	21,3
2. túl idősnek tartja magát	149	19,6
7. alacsony fizetés, anyagi gondok kevés anyagi támogatás a gyermekneveléshez	106	14,0
1. nem lehet gyermeke	51	6,7
15. nem szeretne felelősséget vállalni	45	6,0
8. a családi támogatás hiánya	41	5,4
12. a gyermekek nem megfelelő színvonalú egészségi ellátása	36	4,8
4. félelem a munkahely elvesztésétől	28	3,7
9. kevés/hiányzó segítség a gyermekek ellátásában, házimunkában	26	3,4
10. kevés/hiányzó segítség a gyermeknevelés során felmerülő problémák megoldásában	24	3,1
14. a bölcsődei, óvodai, iskolai ellátás nem megfelelő színvonala	21	2,8
5. rugalmas_részmunkaidős foglalkoztatás lehetőségének hiánya	19	2,5
11. nem megfelelő színvonalú terhesgondozás, szülészet (rossz élmények szülésnél)	19	2,5
6. a gyermekes szülők hátrányos munkaerőpiaci megkülönböztetése	17	2,3
13. elérhető bölcsődék, óvodák hiánya	15	2,0
Összes válasz	759	100

16. táblázat: Gyermekvállalás elmaradásának okai a gyermektelenek körében²⁸

A csekély válaszmennyiség következtében leginkább csak azt lehet megállapítani, hogy a gyermekvállalást leginkább a stabil párkapcsolat hiánya akadályozza, ezután az idősnek vélt életkor és az anyagi problémák következnek. De a kérdezettek 51 választ adtak arra a lehetőségre is, hogy nem lehet gyermekük, ami a válaszok megoszlási sorrendje alapján még figyelemre méltónak bizonyul, mert azt mutatja, hogy a gyermekvállalás elmaradásában a meddőségnek illetve egyéb egészségügyi problémáknak komolyabb szerepe is lehet az olyan közismert okok mellett, mint pl. az anyagiak, vagy lakásproblémák.

A gyermekteleneket arról is kérdezték, mit gondolnak, milyen hatással lehet életük egyes területeire a gyermekvállalás. Az eredményeket az alábbi tábla összesíti.

²⁸ Multiple response frequencies, a „választotta” lehetőségek alapján. Egy válaszoló több kérdést is választhatott.

A gyermek születésének hatása egyes területeken	Rontaná	Változtatlanul hagyná	Javítaná	Összesen
<i>Nők</i>				
1. a munkahelyi kilátásaira	35,7	59,7	4,6	100,0
2. az anyagi helyzetére	45,2	52,0	2,8	100,0
3. a szexuális életére	22,8	69,8	7,4	100,0
4. a környezete, a barátai Önről alkotott véleményére	13,6	58,4	28,0	100,0
5. arra, hogy boldog és elégedett legyen az életében	7,0	30,2	62,8	100,0
6. HA VAN: Ön és a partnere közötti kapcsolatra	6,6	37,2	56,2	100,0
7. HA VAN: a partnere munkahelyi kilátásaira	9,3	80,3	10,4	100,0
8. arra, hogy idős korban mennyire fogja biztonságban érezni magát	3,7	34,0	62,3	100,0
9. HA VAN: az Ön és szülei közötti kapcsolatra	7,6	50,7	41,7	100,0
10. arra, hogy élete harmonikus legyen	8,8	35,2	56,0	100,0
11. arra, hogy szabadon megtehesse, amit akar	39,1	48,2	12,7	100,0
<i>Férfiak</i>				
1. a munkahelyi kilátásaira	17,3	73,8	8,9	100,0
2. az anyagi helyzetére	49,3	44,0	6,7	100,0
3. a szexuális életére	23,1	65,6	11,3	100,0
4. a környezete, a barátai Önről alkotott véleményére	8,8	52,9	38,4	100,0
5. arra, hogy boldog és elégedett legyen az életében	3,9	25,0	71,1	100,0
6. HA VAN: Ön és a partnere közötti kapcsolatra	4,9	34,6	60,5	100,0
7. HA VAN: a partnere munkahelyi kilátásaira	29,8	60,5	9,7	100,0
8. arra, hogy idős korban mennyire fogja biztonságban érezni magát	2,6	30,0	67,4	100,0
9. HA VAN: az Ön és szülei közötti kapcsolatra	5,5	45,7	48,8	100,0
10. arra, hogy élete harmonikus legyen	6,1	33,1	60,7	100,0
11. arra, hogy szabadon megtehesse, amit akar	38,4	50,5	11,1	100,0

17. táblázat: Gyermekvállalás hatásairól alkotott vélemények a gyermektelenek közt, nemenként (%)²⁹

29 Egy válaszoló több kérdést is választhatott.

Láthatjuk, hogy a férfiak és nők körében a gyermekvállalás hatásának nem egységes a megítélése. Megfigyelhető, hogy a nők inkább számítanak a munkahelyi kilátásaik romlására, a férfiak pedig nagyobb arányban gondolják, hogy javulni fog a boldogságuk és elégedettségük, jobb lesz a róluk alkotott vélemény és a szüleikkel való kapcsolat.

Összegzés

A négy ország (Románia, Szlovákia, Szerbia, Ukrajna) magyar lakta területeit átfogó adatgyűjtési program során létrejött 2600 fős reprezentatív felvétel hasznos ismereteket nyújt a határon túli magyarok családi helyzetének megismerése szempontjából olyan tények tekintetében, amelyeket hivatalos statisztikai vizsgálatok általában nem kérdeznak, ezért felderítésükhöz mintavételes adatgyűjtésekre van szükség. Az ilyen kutatások kivitelezése és feldolgozása időigényes, ezért az elemző munka jelen fázisában néhány kiemelt összefüggés bemutatására nyílt lehetőség.

A vizsgálat során kapott eredményekből kiemelhetjük, hogy az első házasságkötés mind a nőknél, mind a férfiaknál közel 2 évvel korábban valósult meg, mint az ideálisnak tartottként megjelölt életkor. A jó házassághoz leginkább a hűséget, a kölcsönös tiszteletet és az egymás iránti szeretetet tartják fontosnak a válaszadók, míg a közös nemzetiséget és a közös vallási felekezethez tartozást sorolják a fontossági sor végére. A hűséget, a kölcsönös megbecsülést, az egymás iránti szeretetet, az egymásért való áldozatvállalást és a lehetséges egyéni életcélokat az iskolai végzettség növekedésével egyre fontosabbnak tartják, míg az anyagiak szerepét inkább az alacsonyabb képzettségűek emelték ki. A sorrendben a közös gyermek megléte megelőzte az egyéni célok teljesülését és a megfelelő anyagi körülményeket. Érdekes, hogy az átlagokkal szinte inverz parabolát ír le a szórások ábrázolása. Jelzi ez azt is, hogy a fontossági sorrend elején szereplő elemek (*hűség, kölcsönös megbecsülés, tisztelet, egymás iránti szeretet, szerelem*) egységesen, stabilan fontosak, míg a sor alsó harmadában szereplő itemek (*kiegyensúlyozott munkamegosztás, közös nemzetiség, közös vallási felekezet*) megítélésében nagyobb eltérések vannak. Az egyes korcsoportokat vizsgálva a korcsoportokon belüli megoszlás azt jelzi, hogy a 35–45 év közöttiek kapcsolata stabilabb, a legfiatalabbak között a legmagasabb a válás gondolata (több mint negyedük esetében felmerült). Az iskolai végzettség nem mutatott szignifikáns kapcsolatot ezzel a kérdéssel.

A külföldi magyarok körében végzett kutatás elemzése a családalapítás, párkapcsolatok, gyermekvállalás szempontjából azt mutatja, hogy a körükben a hazaihoz hasonló családalapítási gyakorlatok érhetőek tetten. A családalapítással és a gyermekvállalással összefüggésben érzékelhető, hogy a vizsgálat szerint a határon túli magyarok körében az átlagos gyermekszám magasabb, mint az anyaországban, néhány jel azonban arra mutathat, hogy ez közeledhet a magyarországihoz. A demográfiai szakirodalom szerint a csökkenő születésszámok mögött megtalálható a gyermekvállalási életkor kitolódása, e mögött nagyrészt az iskolai képzésben való hosszabb részvétel áll. A vizsgált adatok alapján az ideális gyermekvállalási kor a nőknek 25 év, és a kérdezettek a gyermekvállalási kor ideális időpontját is későbbre teszik, mint a tényleges szülővé válásuk idejét, ezek ugyanakkor átlagértékek. Biztató jel viszont, hogy a tervezett gyermekek átlagos száma még mindig meghaladja népesség reprodukciójához szükséges kettőt, az ideális gyermekszám pedig még ennél is magasabb.

Elemzésünkben arra is rávilágítottunk, hogy *a nézeteltéréseket a párkapcsolatokban leginkább az anyagi ügyek, a házimunka és a szabadidő eltöltése okozza*; míg a gyermekvállalás és az eltérő nemzetiség/kulturális háttér a legkevésbé. Ez utóbbi „összhangban van” önmagával, mivel a legkevésbé fontos helyen szerepelt a jó házassághoz szükséges jellemzőknél, így gondolható, hogy kevesebb nézeteltérést okoz. A házimunka és az anyagiak mindkét listában hasonlóan mozognak: míg a fontosságnál az alsó harmadban voltak (a „soft” tényezők mögött), az összeütközések legfőbb okai.

Az adatokból arra következtethetünk, hogy a kérdezettek szerint a gyermekvállalás elsődleges feltétele a megfelelő partner és az otthon megléte, ami összecseng a magyarországi kutatások tapasztalataival is, miszerint „...beigazolódik, hogy a párkapcsolatok típusa és dinamikája a gyermekvállalási gyakorlat megkerülhetetlen, központi eleme.”³⁰ A stabil párkapcsolat hiánya jelenik meg első helyen akkor is, ha a gyermekteleneket kérdezik meg arról, hogy mi az oka annak, hogy miért nincs gyermekük.

Az a tény, hogy a gyermekvállalás hatásaként a nők inkább számítanak a munkahelyi kilátásaik romlására, a férfiak viszont nagyobb arányban gondolják, hogy javulni fog a boldogságuk és elégedettségük, azt mutatja, hogy a család és a munka összeegyeztetésére, az európai trendeknek megfelelően, a határon túli magyar területeken is komoly igény mutatkozna. Több gyermek vállalásához elengedhetetlenül szükségesnek tűnik a nők

30 Spéder Zsolt – Kapitány Balázs: *Gyermekek: vágyak és tények. Dinamikus termékenységi elemzések. Műhelytanulmányok 6.* KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2007. 9–65, itt: 20.

munkaerőpiaci helyzetének, a család és a munka összeegyeztethetőségének könnyítése.³¹ Emellett a családok és a gyermekvállalás támogatása a külföldi magyar népesség életminőségének a javításában is fontos szerepet tölthet be.

31 S. Molnár Edit: A munkahely biztonsága és a gyermekvállalás konfliktusai a 18–40 éves férfiak és nők körében. *Demográfia*, 1998.(2-3). 206–232, itt: 206.; Spéder Zsolt: Gyermekvállalás megváltozott munkaerő-piaci körülmények között. In: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. TÁRKI: Budapest, 2001.